

Deze 'topographische kaart' uit 1845 brengt het landgoed in plattegrond naar voren. De kaart is van de hand van L.A.C.J. van Aken, landmeter bij het kadaster. In 1850 wordt deze bijgewerkt, want het nieuwe huis en de nieuwe tuinmanswoning zijn dan gereed. Ook de omgeving van die gebouwen is aangepast. Dit is zichtbaar door de kleurverschillen rond die gebouwen, ten opzichte van de rest van de kaart. Het laat ook zien dat de toegangsroute naar de zuidzijde van het landhuis loopt. Aldaar ligt een 'rond' zodat de koets na het afleveren of ophalen van familie of gasten door 'rondrijden' weer kan vertrekken. Rechts op de kaart wordt het zogenaamde Nieuwe Werk of de Overplaats weergegeven, het parkdeel ten oosten van de Rijksstraatweg.

Ontwikkelingsgeschiedenis van landgoed Rust en Vreugd

Samenstelling Jan Holwerda | Groen Verleden

12 augustus 2024

Rust en Vreugd is een historisch landgoed ten zuiden van Wassenaar, aan de westzijde van de Rijksstraatweg (N44). Een groot deel van het landgoed is opengesteld voor het publiek. Sinds 2008 is Rust en Vreugd rijksmonumentaal beschermd als 'complex historische buitenplaats'. Het landgoed is zowel historisch als qua ligging een belangrijk onderdeel van de buitenplaatszone van Wassenaar en daarmee van de Landgoederenzone Zuid-Holland.

Het landgoed in bezit van Stichting Rust en Vreugd omvat ca. 63 ha waarvan de gemeente Wassenaar ca. 36 ha (57%) in erfpacht en in beheer heeft. De overige 27 ha (43%) is in beheer van de Stichting Rust en Vreugd. Dit deel bestaat voor 55% uit verpachte weilanden en 45% aan tuinen en parkbos. Daarnaast zijn enkele op het landgoed gelegen woonerven in erfpacht uitgegeven.

Ligging

Parallel aan de kust is sprake van (jonge) duinen, strandwallen (oude duinen) en strandvlakten. De oostzijde van het parkbos ligt op een strandwal en de westzijde op een strandvlakte, net als de weiden. Fysieke noord-zuid structuren zijn, van west naar oost: Schouwweg, Zijlwatering, Van Ommerenlaan (voorheen 't voet Padt) en de Rijksstraatweg

* * Men is van meeninge, ten overstaan van den Notaris ANTONY VAN OGTEN en Getuigen, op Maandag den 6 October 1817, des avonds ten vijf uren, in den *Nieuwen of Schutters Doelen*, in 's Hage, publiek te veilen en acht dagen daarna op Maandag den 13 October 1817, des avonds ten zeven uren aldaar, finaal te verkoopen:

No. 1. Een zeer aangename en welgefitueerde BUITENPLAATS, genaamd *RUST EN VREUGD*, gelegen 1 uur gaans van 's Gravenhage, onder de Gemeente van Wassenaar, aan de Straatweg van 's Hage naar Amsterdam, voorzien van een zeer logeabel Heeren-Huis, waarin een Geslucadoorde Zaal, verscheidene meest Behangene Vertrekken, Appartemenen en Offices, Stalling, Koetshuis, Tuinmans-Wooning en annexe Schuur, gemetzelde Vinkenhuus, Duiventil, Visrijke-Vijvers, Vrucht- en Moestuinen met gemetzelde Broeijkastjen, Boschen met welig groeiend Hakbaar-Hout, mitsgaders kapitale Laanen, zoo in als voor de gemelde Buitenplaats, beplant met meer dan 500 extra zwaare IJke, Ype en Beuken-Boomen, geschikt tot Werkhoue, zijnde dezelve Plaats volgens aanflag in het Rhijnlands Morgengeld, groot 19 Mergen en ruim 4 Hond, waaronder omtrent 1 Mergen WELAND, binnen de Rastering van de Plaats, en met de ook grotendeels beplante en afgedijkte Duingronden voor de plaats gelegen, te samen ongeveer dertig Mergen, alles zeer gelegen voor de Jagt.

No. 2. Drie Hond tien Roeden LAND, mede gelegen onder de Gemeente van Wassenaar voormeld, op 't Lange-land in het 4de Bon, No. 8 en 11.

Welke partijen in de Directe Belastingen over 1817 zijn aangeflag, als:

Voor Gebouwde Eigendommen, tot	f 52 : 93 Cents.
— Ongebouwde dito	— 98 : 68 —
— Deuren- en Venstergelden	— 11 : 77 —
	te samen f 163 : 38 Cents.

Kunnende de voorschreve Perceelen met den 1 Februarij 1818 of wel eerder, bij overeenkomst, door den Kooper worden aanvaard, en de heitje der Koopprijs op Kusing, tegen 5 perCent op het te Verkoopene, gevestigd blijven. Zijde dezelve Perceelen te zien driemaal 's Weeks, des Maandags, Woensdags en Zaturdags, des voormiddags van 11 tot 's namiddags ten 4 uren.

Alles breder bij de gedrukte Bijjetten gespecificeerd en nader informatie te bekomen ten Kantore van voornoemde Notaris *A. van Ogten*, woonende in 's Hage, in de eerste Wagestraat, N° 82, bij wien in tijds de Conditien van Verkoop te lezen zullen zijn.

De ontwikkelingsgeschiedenis van Rust en Vreugd vertelt dat een boerderij, mogelijk met herenkamer voor de eigenaar, met bijbehorende gronden direct na 1760 wordt omgevormd tot een landgoed. Deze advertentie uit 1817, met de aankondiging van een veiling, geeft een gedetailleerde beschrijving van wat er in dat jaar zoal te vinden was.

(voorheen de Herenweg of straatweg Den Haag - Haarlem). De Zijlwetering is een voormalige vaarsloot die in noordelijke richting door Wassenaar loopt en op de Oude Rijn onder Oegstgeest uitmondt. In zuidelijke richting liep deze wetering door tot Clingendael en Den Haag.

Voorgeschiedenis

Op een kaart uit 1647 verschijnt voor het eerst de boerderij waarin de oorsprong van het landgoed Rust en Vreugd ligt. De voormalige toegangsweg vanaf de Rijksstraatweg en een er dwars op staande weg (de huidige Van Ommerenlaan) stammen eveneens uit de 17de eeuw. Aan weerszijden van de toegangsweg worden wallen opgeworpen met zand dat vrijkomt bij het doorgraven van de aldaar gelegen strandwal en bij het egaliseren van het wegtracé. Denkbaar was er eerst sprake van een ontginningsboerderij die later met een herenkamer aan de zijde van de toegangsweg werd uitgebreid. Zo'n kamer bood eigenaren een eenvoudig zomerverblijf, terwijl de boerderij voor opbrengsten moest zorgen. Met achtereenvolgende eigenaren wonend in onder andere Leiden en Den Haag is de aanwezigheid van zo'n herenkamer als logeer- of zomerverblijf zeker gewent.

Landgoed

Kort na 1760 wordt de boerderij door Gabriël Bourcourd omgevormd tot het landgoed Rust en Vreugde. Zo komt er tussen 1761 en 1774 laanbeplanting langs de toegangsweg en langs de huidige Van Ommerenlaan. Naar alle waarschijnlijkheid dateert ook de aanleg van het parkbos in vroege landschapstijl uit dezelfde periode. Karakteristiek voor deze stijl zijn kleinschaligheid, beslotenheid, variatie in reliëf, kronkelpaadjes (vaak veel op een relatief klein oppervlak) en 'boombegeleiding' (een- of tweezijdig) van die paadjes die door een parkbos van overwegend hakhout lopen. Bij het parkbos van Rust en Vreugd betreft het diepliggende paden in geaccidenteerd terrein. Een krantenadvertentie uit 1817 illustreert in zekere zin het eindresultaat van deze omvorming. Er is sprake van een 'zeer logeabel heeren-huis' met een 'gestucadoorde zaal'. In de advertentie wordt melding gemaakt van 500 zware bomen. Deze vertegenwoordigen kapitaal en zijn daarmee een aankoopargument.

Deze foto van rond 1890 laat de voorgevel en de zuidgevel van het landhuis zien. Waar de ingang van het huidige gebouw zich aan de noordzijde bevindt, bevond de toenmalige toegang zich halfweg de zuidelijke zijgevel. Ook de toegangsroute was aan die zijde. Uiterst links is nog een randje van het achter het huis staande koetshuis zichtbaar.

Een nieuw huis

In opdracht van Eduard van der Oudermeulen moeten het oude huis en het oude koetshuis in 1848 wijken voor een nieuw huis in neoclassicistische stijl. Het voorste deel wordt een landhuis met de voorgevel gericht op de oprijlaan, het achterste deel is een dwars op het huis staand koetshuis.

Wat het parkbos betreft wordt het patroon aan slingerpaden tussen 1822 en 1850 uitgebreider en fijnmaziger. Een kaart uit 1845, die is bijgewerkt in 1850, brengt het dan bestaande landgoed met siertuinen, moestuinen, parkbos, weilanden en bouwlandjes fraai in beeld. De oudere diagonale zichtlijn vanaf het huis over een strook bouwlandjes richting de Rijksstraatweg, genaamd 'Het Gezicht', is omgevormd tot een vorm die in plattegrond op een lepel lijkt. Met bomenrijen aan weerszijden is deze vorm vastgelegd en benadrukt. De lepel zelf is open; aan weerszijden, achter genoemde bomenrijen, is overwegend hakhoutbos. Een additionele zichtlijn loopt vanuit het huis naar de noordelijk gelegen duiventoren. Vanaf een brug bij de noordwestelijke vijver met het eiland is er een zichtlijn over het water, langs het eiland richting de noordwestelijke weilanden buiten het parkbos. Op dezelfde kaart zijn de slingerpaden nagenoeg allemaal voorzien van laanbeplanting met loofhout, langs het perceel dennenbos bij de vijver zijn dit naaldbomen. Heel gedetailleerd is weergegeven welke paden een laanbeplanting kennen, ook zijn er paden met een enkele bomenrij. Soms is de bomenrij 'wandeland', met bomen op onregelmatige afstand.

Ook laat de kaart zien dat een flink deel van het toenmalige rust en Vreugd aan de oostzijde van de Rijksstraatweg ligt. Dit is een zogenaamde Overplaats, het parkdeel van een buitenplaats of landgoed aan de overzijde van een weg of water. De naam Het Nieuwe Werk

Aan de oostzijde van de Rijksstraatweg lag de Het Nieuwe Werk of de Overplaats. Tegenover de oprijlaan was sprake van open parkaanleg met aan weerszijden toen nog jong bos. Het is opnieuw een litho op basis van tekenwerk van P.J. Lutgers dat een idee van die aanleg geeft. In de achtergrond staat hekwerk aan de Rijksstraatweg, een tuinkoepel er direct achter en tussen de laanbomen is de voorgevel van het landhuis nog net zichtbaar.

maakt niet alleen duidelijk dat er een meer recente parkaanleg lag, maar dat deze ook in de landschapsstijl is. Een ander toponiem geeft aan dat een rondgaande laan als renbaan diende.

Terreinuitbreiding

Als de Overplaats even buiten beschouwing wordt gehouden dan kende het oorspronkelijke Rust en Vreugd de Zijlwetering als westelijke en de Rijkstraatweg als oostelijke begrenzing. De zuidgrens lag net ten zuiden van het tegenwoordige appartementengebouw. Bij dit gebouw zelf is dit de daar nog aanwezige (grens)wal; in het verlegde ervan, richting de Zijlwetering, is het de (grens of vaar)sloot. De toenmalige noordgrens was de sloot op de noordelijke overgang van parkbos op weiland en een laag (grens)wallekje aan de zuidzijde van het voormalige hondenveld.

Na 1855 volgt een terreinuitbreiding in noordelijke richting tot de tegenwoordige Menkenlaan en de Rust en Vreugdlaan. Vervolgens koopt zoon Cornelis Jan van der Oudermeulen in 1871 de aan de zuidzijde grenzende buitenplaats Oud Wassenaar. Hij laat aldaar het toenmalige huis afbreken en 'kasteel' Oud Wassenaar aan een nieuw gegraven waterpartij bouwen. De landschapsarchitect C.E.A. Petzold maakt een plan voor Oud Wassenaar waarbij zeer waarschijnlijk landgoed Rust en Vreugd is meegenomen. Het merendeel van zijn ontwerp wordt echter niet uitgevoerd, wel een zichtlijn tussen het kasteel en de Laan van Hoogwolde. Ook komt er een visuele verbinding tussen Oud Wassenaar en Rust en Vreugd. Deze zichtlijn komt op latere kaarten naar voren.

De villa die het echtpaar Van Ommeren in 1923 liet bouwen door hun 'huisarchitect' Samuel de Clercq.

De laatste particuliere eigenaar

Na de dood van Van der Oudermeulen in 1904 komt alles in eigendom van exploitatiemaatschappij Nationaal Grondbezit NV te 's-Gravenhage. De huurder van Rust en Vreugd, het echtpaar Van Ommeren-de Voogt, weet Rust en Vreugd vervolgens te verwerven. 's Zomers worden enkele logeerkamers ter beschikking gesteld van 'beschaafde dames die bij voorkeur in hun eigen onderhoud kunnen voorzien', aldus het *Vrouwenjaarboekje* jaargangen 1911-1920. In 1910 wordt Stichting Rust en Vreugd opgericht met het doel 'onbemiddelde dames uit te nodigen op het landgoed Rust en Vreugd als de persoonlijke gasten van de heer en mevrouw Van Ommeren'. Jaarlijks kwamen ongeveer 150 dames twee weken genieten van een zomervakantie.

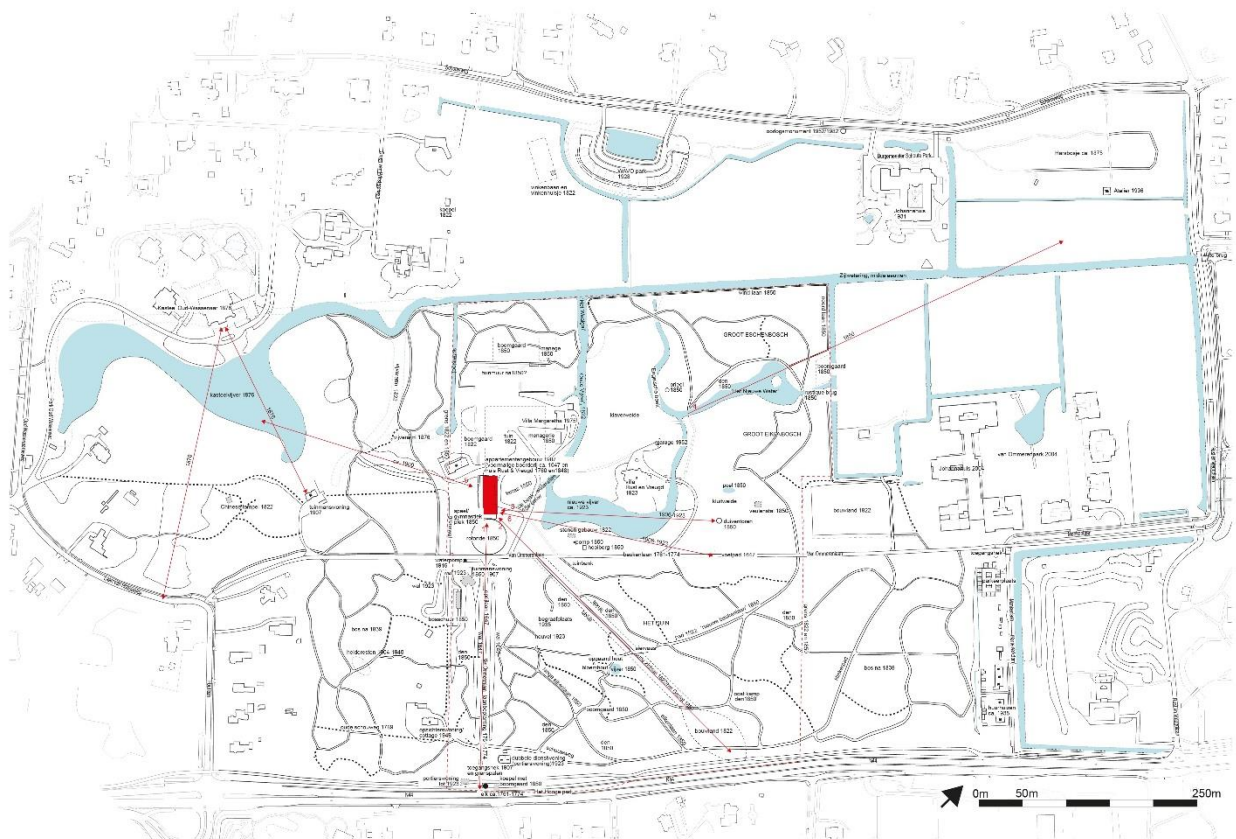
Mogelijk is die toestroom aan dames voor het echtpaar reden om in 1923 de nu nog bestaande villa als privéhuis te laten optrekken. Deze villa naar ontwerp van de Haagse architect Samuel de Clercq komt aan de westzijde van de vermoedelijk niet lang daarvoor gegraven vijver. Daarna volgt in 1928 de opening van het WAVO-park, vernoemd naar Wilhelmina Alida van Ommeren, eveneens naar ontwerp van architect De Clercq. Het wooncomplex omvat 32 boven- en benedenwoningen, een administratiegebouw, een lunchroom en een winkel. Het is bedoeld voor personen van goeie stand die buiten eigen schuld armlastig zijn geworden. (Een jaar later volgt de beurscrash van 1929.) In 1931 volgt ook nog eens het Johannahuis, meer noordelijk aan dezelfde Schouwweg. Ook hier is De Clercq de verantwoordelijk architect.

In handen van de stichting

Na de dood van Philippus van Ommeren in 1945 wordt het landgoed ondergebracht in een aantal stichtingen die het echtpaar had opgericht, waaronder de in 1910 opgerichte Stichting Rust en Vreugd. Het beheer van het park wordt door deze stichtingen voortgezet. In 1985 voldoet het landhuis niet meer aan moderne eisen. Het maakt in 1987 dan ook plaats voor een nieuw appartementencomplex met ongeveer dezelfde contouren als het oude landhuis. Na de sloop van het landhuis in 1987 wordt villa Rust en Vreugd met haar aantrekkelijke architectuur, bijzondere ornamenten en fraaie ligging aan het water wel gezien als het hoofdgebouw van landgoed Rust en Vreugd.

In 1978 krijgt de gemeente Wassenaar een groot deel van het park van Rust en Vreugd in erfpacht voor een periode van 99 jaar. De gemeente neemt voor dit deel het beheer over, op voorwaarde dat het park wordt opengesteld voor het publiek. Een eerste beheerplan voor het park wordt in 1979 opgesteld.

Overzichtskaart ontwikkelingsgeschiedenis Rust en Vreugd

Het onderzoek naar de ontwikkelingsgeschiedenis van Rust en Vreugd resulteerde onder andere in deze kaart met historische gegevens.

Recent

Binnen de historisch bewaard gebleven kern van het landgoed zijn in de loop van de tijd diverse nieuwe ontwikkelingen geweest. Door nieuwbouw en gewijzigd gebruik en beheer door verschillende partijen leverde het landgoed aan kwaliteit in. De samenwerkende partijen kenden wat het beheer betreft verschillende inzichten en wensen en het lopende beheerplan uit 1995 was verouderd. Kortom na 2015 er was behoefte aan een samenhangende en eenduidige visie op herstel, beheer en gebruik van Rust en Vreugd.

In mei 2018 is het rapport *Tuinhistorisch onderzoek en waardstelling buitenplaats Rust en Vreugd* afgerond. In het kader hiervan is onderzoek gedaan naar de ontwikkelingsgeschiedenis van Rust en Vreugd. Ook is de actuele situatie geïventariseerd, beschreven en gewaardeerd. Op basis van de ontwikkelingsgeschiedenis, de actuele situatie en de tuinhistorische waardering is een streefbeeld voor Rust en Vreugd geschetst. Het resulterende rapport *Buitenplaats Rust en Vreugd te Wassenaar. Visie en herstelplan* werd in september 2019 afgerond. In april 2022 volgde afronding van het *Beheerplan Rust en Vreugd*.

In 2018 kende het Rijk een onderhoudssubsidie voor de tuin- en parkaanleg van Rust en Vreugd toe op basis van de Subsidieregeling Instandhouding Monumenten (SIM). Ten behoeve van die subsidieaanvraag werd een inspectierapport opgesteld. Op basis van de visie, het toen bijna afgeronde herstelplan en het inspectierapport zijn een aantal te restaureren elementen met een hoge restauratie-urgentie geselecteerd. Voor deze elementen werd in juni 2018 subsidie aangevraagd in het kader van het programma Erfgoedlijnen Zuid-Holland, erfgoedlijn Landgoederenzone.

In maart 2022 werd het formele startsein gegeven van de uitvoering van beheer- en herstelmaatregelen als vastgelegd in het herstel- dan wel in het beheerplan. In de eerste maanden van 2022 en in de winter van 2022/2023 vonden onder andere vellings- en dunningswerkzaamheden plaats, inclusief een deel van de maatregelen waarvoor subsidie in het kader van de Erfgoedlijnen Zuid-Holland was toegekend. Het resterende deel van die werkzaamheden volgde in het najaar van 2023.

Inmiddels schrijven we najaar 2024. Nu er ruimte, licht en 'lucht' is, zal worden overgegaan tot aanplant van bomen en (sier)heesters op plaatsen waar deze waren weggevallen en daar waar het herstelplan additionele aanplant aangeeft. Fase 2 van het parkherstel is daarmee een afronding van het groen-herstel van Rust en Vreugd.